

ІСТОРИКО-ЕТНОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО КУЛЬТУРУ ПОВСЯКДЕННЯ МІСТ УКРАЇНИ

(Рецензія на монографію Мирослава Борисенка “Житло та побут міського населення України у 20 – 30-х роках ХХ ст. Монографія.” – К.: Стилос, 2009. – 356 с. іл.)

У монографії Мирослава Борисенка на великому архівному матеріалі вперше комплексно досліджено складні процеси урбанізації, що відбувалися у 20 – 30-х роках ХХ ст. в Україні. Автор слушно відзначає, що у вітчизняній історіографії тема повсякденного життя населення міста довгий час залишалася поза увагою наукових інтересів українських етнологів та істориків.

У рецензованій праці маємо п'ять розділів, вступ, висновки та список використаних джерел і літератури. Структура монографічного дослідження цілком логічна і не викликає сумніву.

Автор на конкретних матеріалах показує, що забезпечення міських мешканців житлом, умови побуту, комунікації у різних регіонах Української СРР були не однаковими.

Актуальність наукового видання підсилюється необхідністю осмислення становлення трансформації матеріальної культури українців на етапі формування індустріального суспільства і дає ключ до розуміння проблем розвитку культури повсякденності і на початку ХХІ ст. Результати деформуючих складових 20 – 30-х років ХХ ст. відчутні і в сучасних умовах організації міського середовища.

В роботі акцентовано увагу на кардинальних змінах, які відбувалися у 20 – 30 роки у традиційній культурі і складний процес творення культури індустріального суспільства, який супроводжувався змінами у комунікативному просторі, збільшенням вимушеної міграції селян у напівзруйновані повоєнні міста, розкуркуленням, репресіями у містах і селах.

Вперше маємо комплексне дослідження актуальної науково значимої та недостатньо розробленої в етнологічній науці проблеми забезпечення житлом городян та побуту міського населення України у 20 – 30-ті роки ХХ ст.

Автор на архівних матеріалах розкриває питання архітектурно-просторової організації приватного і багатоквартирного будинку у міській забудові та трансформацію інтер'єра міського помешкання. Він переконливо доводить, що зміна способу життя мешканця великого міста відбувалася під впливом політичних, економічних, демографічних та інших факторів, зумовлених революційними та воєнними подіями у 20-х роках. М.Борисенко пише про прорахунки та відверто утопічні експерименти радянської влади, які привели до загального краху усієї системи забезпечення життя людини в умовах великого міста. Автор показує, що значні міграційні процеси позначилися не тільки на соціально-класовій структурі тогочасних міст, але й різко змінили і звичний устрій життя людей. У ході ревізій, переїздів, ущільнення, мобілізацій тощо громадяни втрачали майно, одяг, предмети повсякденного вжитку, котрі в умовах тотального дефіциту купити було ніде. Новоутворені житлові помешкання (комуналки, бараки, гуртожитки), навпаки, позбавляли громадян приватного простору або суттєво його звужували, отже, не задовольняли особисті потреби людини. Дослідник слушно констатує, що головною причиною провалу комунальної політики перших років радянської влади була її заполітизованість. Бо замість того, щоб сконцентрувати усю свою діяльність на забезпеченні задоволення найнеобхідніших потреб людини, більшовики намагалися використати органи комунального господарства для втілення утопічних соціальних проектів – перетворення усіх поселень у комуні сільськогосподарського та промислового характеру.

Не можна не погодитися з автором, що серйозною проблемою для успішної комунальної діяльності тогочасних місцевих органів, окрім заполітизованості, стала також відсутність від-

повідної чіткої організаційної структури. Вчений розкриває суть тогочасних заходів влади. Він вважає, що боротьба за так званий новий побут у містах передбачала ліквідацію старого середовища існування людини та створення нового, революційного типу людського співіснування, що в умовах тотальної розрухи було просто неможливим. Під тиском гасел та політичних обіцянок люди чекали на створення міст-садів, колоній-утопій для міських мешканців, але органи влади виявилися нездатними реалізувати свої проєкти типовими для “воєнного комунізму” методами і ліквідувати системну кризу комунального господарства. Поряд з комунальною, ще гострішою стала житлова криза. Відбувався переділ житла і формувався феномен радянського періоду – комунальна квартира.

Етнологічному аналізу присвячений розділ про життя та побут мешканців комунальних квартир, який має безперечну новизну дослідження, оскільки ця тема не знаходила досі висвітлення в українській етнологічній науці. Автор монографічної праці акцентує увагу на труднощах створення домових комітетів. Адаже в умовах комунальної квартири відбувалося вимушене механічне заміщення приватного та соціального простору і потрібно було встановити правила, котрі б регламентували експлуатацію спільної власності. Оскільки адаптація людей до вимушеного співжиття у комунальних квартирах чужих людей відбувалася часами досить болісно, вона часто проходила у численних суперечках у боротьбі за місця спільного користування то постало питання створення навіть спеціальних Домових контрольно-конфліктних комісій (ДККК). Вони займалися вирішенням суперечок усередині комунальної квартири. Автор опрацював і проаналізував сотні протоколів засідань ДККК, котрі засвідчують, що процес формування побуту у комунальних квартирах відбувся дуже складно. У роботі показано, що інститут радянської комунальної квартири спочатку виник як форма забезпечення міської бідноти дахом над головою, але одночасно як і осередок нового колективістського пролетарського організму майбутнього. На початку свого існування режим планував створити із комуналок, заселених переважно соціально близьким контингентом, нову ідеальну форму комуністичного побуту, де народиться людина майбутнього. Однак відомо, що ситуація складалася не на користь цьому утопічному проєктові і це досить ґрунтовно висвітлено у рецензованій праці. Розглянуто різні форми приготування їжі, домашнє начиння мешканців комуналки, трансформацію культури у сфері забезпечення меблями, побутовими речами першої необхідності, проведення дозвілля тощо. Розглядаючи певні відмінності побутових умов мешканців міст України у 20 – 30-ті роки ХХ ст., автор підкреслює, що особливо гостро дефіцит домашнього комфорту відчувався у шахтарських поселеннях, де бараки були домінуючою формою робітничого житла.

У монографії вперше порушено цілий ряд таких питань як розвиток міського господарства України у 20 – 30-х роках, вплив житлово-комунальної політики влади на трансформацію соціокультурного середовища у містах, соціально-політичні інструменти управління комунальною квартирою, розгляд домашнього господарства городян у системі забезпечення їхніх побутових потреб, особливості співжиття мешканців комунальної квартири та цілий ряд інших.

До зауважень можна віднести певну переобтяженість статистичними даними у висвітленні питань кризи міського середовища у комунальному господарстві у досліджуваний період.

Загалом можна привітати появу історико-етнологічного дослідження Мирослава Борисенка з висвітлення проблем матеріальної культури мешканців міст України на період становлення індустріального суспільства.